

בין סולידריות לניכור בסיקורה של העיתונות המקומית את מאבקם של דייגי

הקישון

סמדר בן אשר ואלה בן עטר

המחקר בחן כיצד סיקרה התקשורת המקומית באזור חיפה והקריות בשנים 2001-2003 את מאבק הדייגים שחלו בסרטן – לטענתם בשל מגע עם מי הקישון המזוהמים. העיתונים הארציים – אף שהבליטו מאבק דומה של לוחמי השיטת שהתאמנו בקישון, ורבים מהם חלו ומתו – כמעט לא הזכירו את מאבקם המקביל של הדייגים. לעומתם, בחרו העיתונים המקומיים לסקר את הנושא בהרחבה: הם עקבו אחר המאבק לאורך זמן ואף העניקו לו מיקום מרכזי. כוחה של העיתונות המקומית בגילוי סולידריות עם קבוצה חלשה על בסיס מוסרי אמפתי של אכפתיות והדדיות, נבחן באמצעות ניתוח כתבות שעסקו במאבקם של דייגי הקישון. הניתוח האיכותני נעשה על-פי מדדי תקשורת, כמו תוכן, כותרות, אמצעים צורניים, גיבורים, בניית נרטיבים ומטפורות. מן הממצאים עולה כי העיתונות המקומית בחרה להביא לקורא "חבילת פרשנית" המציגה את הדייגים בתור "גיבורי הנחל" וקבוצה הלוחמת למען הצדק והמוסר ואינה רק קבוצת אינטרס פרטית. אבל לצד המסגור האוהד נמצאו גם תפיסות אליטיסטיות סטראוטיפיות, לעתים גלויות ולעתים מרומוזות, שנקטה העיתונות כלפי הדייגים. אלה באו לידי ביטוי באופן שתיארו העיתונאים את הדייגים ואת מנהיגם, בבחירתם לצטט שפה נמוכה ובתיאורי הצבע המבליטים את מעמדם החברתי הנמוך. הממצאים מצביעים על כוחה של העיתונות המקומית להבליט מאבק של קבוצת שוליים מקומית שהודרה מן העיתונות הארצית, ובה-בעת על הדו-ערכיות במידת ההזדהות והשוויוניות שהיא נוקטת כלפי קבוצה חברתית חלשה. בעניין זה אמנם מילאה התקשורת המקומית תפקיד חשוב בסיקור מאבקם של דייגי הקישון בעיתונות הארצית, אבל את ההיבט הסולידרי, שבו משמשת השונות בין אנשים וקבוצות בתור הבסיס ליחסים המוסריים ביניהם, היא הציגה הצגה חלקית בלבד ולא ניצלה את מלוא כוחה למנוף את מאבקה של הקבוצה המוחלשת ולהביאו אל קדמת הבמה הציבורית בישראל.

רקע: פרשת הקישון בראי התקשורת הארצית בישראל - בולטות והזרה של קבוצות

חברתיות

ראשיתו של האירוע המכונה בציבור "פרשת הקישון" בתחקיר עיתונאי מקיף בעיתון **ידיעות אחרונות**, שחשף ממצאים על ריבוי נפגעים ממחלת הסרטן בקרב לוחמי השיטת שהתאמנו בקישון (טל-שיר ויחזקאלי, 26.5.2000). בעקבות התחקיר ופנייתם של הלוחמים אל המדינה כי תכיר באחריותה לאותם לוחמים מביניהם שנפגעו ולמשפחותיהם, הוקמה ועדת חקירה בראשותו של השופט בדימוס מאיר שמגר, וזו פעלה בשנים 2000-2003. בשלוש שנות עבודתה של הוועדה הרבתה התקשורת לסקר את דיוניה וכן את עדויות הלוחמים, את סיפורם האישי ואת התמודדותם עם המחלה. הפרשה העלתה לתודעת הציבור את שאלת אחריותה של המדינה ללוחמים לאורך זמן, והייתה חלק בלתי נפרד מן השיח הציבורי-הסביבתי בישראל (אורתר, 2006; בן-עטר, 2013; גושפנץ, 2012; טל-שיר, 2009; לין, 2010; מאירס ורוזן, 2013; Ben-Asher, 2003; Ben Asher & Goren, 2006; Golan, 2010; Neumann, & Ben-Asher, 2003).

בראשית שנות האלפיים החל מאבקם של דייגי הקישון במפעלים הפטרוכימיים כדי שיכירו בזכותם לקבל מהם פיצויים על נזקי הגוף שנגרמו להם בשל השפכים שהוזרמו לקישון. המשפט נמשך עד 2014, יותר מעשר שנים לאחר שמדינת ישראל הכירה באחריותה לפגיעה בבריאותם של לוחמי השייטת בשל האימונים בקישון. על אף הדמיון בין מאבקם של הדייגים למאבקם של חיילי השייטת, לא זכה מאבקם של הדייגים זה לתהודה תקשורתית וציבורית דומה (בן-עטר, 2010; בן-עטר ובן-אשר, 2011).

כוחה של התקשורת טמון ביכולתה לקבוע את סדר היום (agenda setting) באמצעות מיקוד תשומת לבו של הציבור בעניין מסוים, ולקבוע מה חשוב ברגע נתון, דבר המעורר דיון חברתי שביכולתו להניע גם שינוי פוליטי (Scheufele, 2000; Wu, & Coleman 2009). בבדיקת יחסה של העיתונות היומית הארצית לתביעתם של לוחמי השייטת נמצא כי **בידיעות אחרונות** נסקר הנושא במאה עשרים ושלוש כתבות, ובכולן הראו הכתבים מעורבות רגשית ואכפתיות ונקטו עמדה ברורה או מרומזת בנוגע לצד המוסרי והאתי בפרשה (בן-עטר, 2010, 2013). העיתון ליווה את הסיקור בלוגו קבוע שהורכב מן המילים "סרטן בשייטת" ומסמל היחידה, והבליט את חשיבות הנושא. עיתון **הארץ** סיקר בעיקר את התנהלותה של ועדת החקירה ונקט עמדה ניטראלית יותר כלפי מאבקם של הלוחמים והבלטת הנושאים של איכות הסביבה ומפגעים אקולוגיים (שאר העיתונים בתפוצה ארצית לא נכללו במחקר מוקדם זה).

סיקורה האוהד של התקשורת את מאבקם של לוחמי השייטת והסולידריות כלפיהם עם מאבק זה (בן-עטר, 2010; טל-שיר, 2009) בולט על רקע אופייה של העיתונות, ה"מדלגת" מאירוע אחד למשנהו. וכך אפוא בעניין זה היו דיווחיה של התקשורת הארצית בנושא נרחבים בהשוואה לאופיין של החדשות, המתחלפות תדיר. הליווי של העיתונות הארצית את לוחמי השייטת והתמיכה בהם נבעו מתפיסות חברתיות ערכיות: לוחמי השייטת זוהו כגיבורים שבחרו להקריב את עצמם למען אידיאולוגיה ציונית קולקטיבית, ובתור שכאלה הם נתפסו ראויים להערכה הציבורית ולתמורה, שכן ההקרבה למען החברה מזכה בסטטוס תרבותי מועדף ומתוגמל (בן-אשר ולבל, 2010; לבל, 2008).

על-פי הוראת סעיף 538(א) לחוק השיפוט הצבאי, קיים איסור לקבלת דו"ח של ועדת חקירה שהוקמה כדי לבדוק נושא הקשור בצבא, ומסקנותיה של וועדה שכזו אינן קבילות כראיה במשפט אזרחי (אגרט-קראוס, 2005; בן-עטר ובן-אשר, 2011). החלטה זו חסמה למעשה את הדרך בפני הדייגים להיעזר במסקנות וועדת שמגר לצורך מאבקם.

קביעה זו הפלתה בין הלוחמים, שזכו להכרה, ובין הדייגים, שלא זכו לה ונותרו מאחור כקבוצת שוליים נחותה וכמעט בלתי נראית. בחלל הזה, במקום שבו נעלם מאבק הדייגים מעין הציבור הרחב, הופיעה העיתונות המקומית ויצרה במה חלופית. הטענה המרכזית העומדת בבסיס המאמר היא כי

לעיתונות המקומית יש פוטנציאל ללוות מאבק של קבוצה מודרת באופן סולידרי, אך לשם כך עליה לוותר באופן כליל על עמדת עליונות ואליטיזם כלפי קבוצה זו.

סולידריות מול ניכור

המקור הקלסי לתיאור הסולידריות הוא הפוליטיאה של אפלטון (427-347 לפנה"ס). החיבור מציע מתווה לכינונה של המדינה האידיאלית שבמרכזה תודעה של אחווה והרמוניה בין כל רכיביה. תודעה זו כוללת תמיכה רגשית, חברתית ומעשית ומבטאת קרבה ואחדות. הסולידריות היא ערך מרכזי כל-כך עד כי אפלטון מוכן לשקר בשבילו במצח נחושה ולהוליך שולל אומה שלמה (אפלטון, 1975 : 282-283). גם מקורות בפילוסופיה החדשה העמידו במרכזם את רעיון האמנה החברתית. כזו, היא למשל הברית הנוצרת בין בני אדם, שבמקורם אינם תלויים זה בזה, כמו שהציע ז'אן ז'אק רוסו בספרו **האמנה החברתית** (1762) (בעברית : רוסו, 2006).

בעבר אפיינה הסולידריות אנשים החיים יחד ודומים זה לזה. עם התפתחות החברה והתפרקות המערכות החברתיות המסורתיות, שינתה הסולידריות את אופייה והחלה לתת ביטוי לחלוקת התפקידים בין בני האדם ולתלות ביניהם הן מן הבחינה הפרקטית-האינטרסנטית, והן כביטוי של ערכים, ערבות הדדית ואחריות חברתית משותפת, כמעין "מצפון קולקטיבי" (Durkheim, 2000 [1893]). בתור מעשה חברתי, הסולידריות יכולה להתקיים בין שני פרטים או בין שתי קבוצות, כשבדרך כלל צד אחד חזק יותר ומסייע לצד החלש והפגיע. המילון מגדיר סולידריות כ"הזדהות, שותפות גורל, נאמנות והדדיות" (מילון ספיר). האתיקה הפוסט-מודרנית, הדוחה את קיומה של אמת מוכללת ובמקומה מציבה אמת הקשרית שיש בה אחריות לאחר והתחייבות אתית אליו, מציעה מודל לוקלי המניח פלורליזם מחשבתי ופילוסופי, שבו הכבוד לבני האדם מתקיים למרות שונותם. ההכרה באחר מחייבת אפוא לשלול כל ניסיון להרחיקו או להביא לידי הדרתו מן השיח הפוליטי והתקשורתי (גורביץ וערב, 2012).

משנתו של קרל מרקס ראתה בהיעדר סולידריות את הרעה החולה העמוקה ביותר של אורח החיים בחברה הקפיטליסטית (מארקס, 2011 [1895]), ומאז היה המושג סולידריות חלק מהשקפת העולם הערכית של ארגוני שמאל ואיגודי עובדים רבים ברחבי העולם. כך, נקרא למשל, קרא לך ולנסה (Lech Wałęsa) ארגון "סולידריות" הפולני – לארגון העובדים שהקים בשנת 1980 בפולין בשם "סולידריות". ארגון זה נוסד במטרה להגן על זכויות העובדים ולשבור את המונופול של המפלגה הקומוניסטית כארגון הפוליטי היחיד במזרח אירופה.

גם בארץ היה השימוש במילה סולידריות שכיח, בעיקר בקרב המפלגות שייצגו את התפיסות הסוציאליסטיות. כך, לדוגמה, הייתה המילה "סולידריות" אחת משלוש הצהרות היסוד ששימשו ככותרת קבועה מתחת לשמו של עיתון **על המשמר**, עיתונה של מפ"ס. הופיעה המילה סולידריות כאחת משלוש הצהרות היסוד, ככותרת קבועה מתחת לשם העיתון. כשאבדה הרגשת הקשר והמחויבות בין נבחר העם לציבור הישראלי, במחצית השנייה של שנות השבעים (בהשפעת זרמים חברתיים חדשים לאחר מלחמת יום הכיפורים), החלו אזרחים, שקודם לכן זוהו עם אחת המפלגות, לנוע בין מפלגות אחרות – מקצתן מפלגות שקמו לפני הבחירות ונעלמו זמן קצר לאחריהן – בחפשו בין השאר קשר ומחויבות. נראה שנוצרה כמיהה לחיי קהילה שיש בה סולידריות וערבות הדדית בין חבריה. בן יוסף (2010) מתאר את הקהילה כמוסד חברתי דינמי, הבא לידי ביטוי במגוון מבנים והקשרים חברתיים, המספק את הצורך האנושי למרחב שייכות, להשפעה ולהשתתפות רגשית ורוחנית. במחאה החברתית של קיץ 2011 שוב נשמעה המילה סולידריות בתביעה לשנות את המצב הקיים ובתקווה לקשר של מחויבות הדדית בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית (אור, 2013). נראה שלמרות אכזבות רבות בציבור ממימושה של סולידריות חברתית בישראל, הצורך והכמיהה אליה עדיין ניכרים בבירור.

בקוטב ההפוך לסולידריות מצוי ה**ניכור**, המאופיין בתחושות של זרות, חוסר שייכות, ריחוק והיבדלות. למושג "ניכור" היסטוריה ארוכה. לענייננו, חשוב לציין כי ניכור יכול לבוא לידי ביטוי בהקשרים חברתיים שונים, שאחד הבולטים שבהם הוא הפער בין הסטטוס החברתי של קבוצות שונות. ה**זרה חברתית** (social exclusive) היא מושג הלקוח מתחום הסוציולוגיה המתאר קבוצות חברתיות הנדחקות לשוליים ומנועות מלהשתתף באחדים מתחומי החיים וליהנות מכל מה שמצוי בהישג ידן של הקבוצות המבוססות בחברה. בהקשר של התקשורת, נעשית ההזרה בדרך של הרחקה של קבוצה מן המרחב הציבורי ההגמוני והפיכתה לקבוצה "שקופה" תוך מניעה או חסימה של יחיד או של קבוצות מלהיות חלק מהוויה הפתוחה לאחרים. ההזרה נועדה לשמר את מי שתויגו כשונים, מתוך רצון לשמר אלטיזים או הגמוניה חברתית של קבוצה מסוימת (אדלשטיין, 2014; Hills et al., 2002). דרכי ההזרה של החלשים בתקשורת מגוונות, אבל כשהיא מתארת את עניינן, נעשית ההזרה בדרך כלל באמצעות דימויים סטריאוטיפיים. צרכן התקשורת החלש מעדיף לראות שיקוף סטראוטיפי של עצמו ולא להיווכח שלקיומו עלי אדמות אין אזכור במרחב הציבורי. הצוהר שהתקשורת פותחת אל העולם הוא אפוא המנגנון המתקף את קיומו של המיעוט (ישובי, 2001). בולטות של קבוצה מתרחשת בדרך כלל בהקשר של קבוצות אליטה, מעצם היותן מחוברות למוקדי כוח וככאלה הנמצאות במרכז ההשפעה והקונצנזוס החברתי.

בולטות חברתית היא העדפה שיטתית של קבוצה בחברה בזכות הרכיבים הנורמטיביים העומדים ביסוד הקונצנזוס החברתי המיוחסים לה. הבולטות בתקשורת מתבטאת באזכור שיטתי ונרחב של

הקבוצה ובהגברת הנראות והנוכחות שלה מתוך הבניה של המציאות, המעידה על מקומה המרכזי בחברה (ליבס, קמה וטלמון, 2003).

במדינות דמוקרטיות, החורטות על דגלן את הזכות לחופש הביטוי ואת השוויון בין האזרחים, מושפעים אמצעי התקשורת במידה רבה מאופייה של המערכת החברתית והפוליטית שבתוכה הם פועלים. כך נדחקות פעמים רבות לשוליים קבוצות מיעוט מבחינה מספרית או קבוצות מהפריפריה הממוקמות במעמד נמוך בריבוד החברתי ואינן זוכות לייצוג שוויוני (אברהם, פירסט ואלפנט-לפטר, 2004; כהן וטוקצ'ינסקי, 2007).

בבואנו לבחון איזו עמדה נוקטת התקשורת המקומית כלפי קבוצות בחברה הישראלית בהקשר של מחויבות הדדית, נראה כי נקיטת עמדה סולידרית עם קבוצה איננה מעשה שכיח. תפקידה של התקשורת להיות "כלב השמירה" (כספי, 2001, עמ' 138-150) ולחשוף מחדלים או התנהלות ציבורית החורגת מן הכללים המקובלים. ה"חווה" בין העיתונות ובין הקורא איננו אפוא חוזה של הרגעה, הכלה ואמפתיה כלפי הדמויות המככבות בעמודי החדשות, אלא להפך: מן העיתונות מצופה שתהיה "נשכנית" ותאיר את צדדיה המכוערים של המציאות. על רקע זה העיתונות צריכה לשמור על אוטונומיה עצמאית ובלתי מזדהה.

הקורא הישראלי כפרט אינו מוכר לתקשורת, ולכן אין הוא מצפה שהעיתונות הארצית תבטא סולידריות עמו. מערכת היחסים בין הכותב לקורא בדרך כלל מרוחקת. כיוצא דופן בהקשר הזה אפשר לציין את הדיווח האינטנסיבי של התקשורת בעניין על שחרורו של גלעד שליט מן השבי: בשעות אלו סיקרו כל ערוצי השידור והעיתונים כל צעד וכל פרט בשובו. למרות הקרבה הגדולה לשליט ולמשפחתו, טוען כספי (2011) כי סיקור היתר של שחרור שליט שירת בייחוד את הממסד, שכן שהוא נועד להצדיק בדיעבד את ההחלטה בדבר מחיר העסקה ולהסיט את הביקורת ממקבלי ההחלטות. לעומת זאת, את הביטוי הסולידרי של העיתונות ניתן למצוא יום לאחר שובו של שליט, כשבין התקשורת ובין המשפחה נחתמה אמנה ובה התחייבות לשמור על פרטיותם של גלעד שליט ומשפחתו (גרינצווייג, 2011.10.17).

את הצורך העז של הציבור בחוויה של סולידריות ואת הפוטנציאל הגלום בתקשורת כממלאת את החלל שנוצר בעניין זה, אפשר אולי לראות בכתיבתו העיתונאית האישית של יאיר לפיד לפני כניסתו לעולם הפוליטי. כתיבה זו אופיינה בהרגשה כי לפיד מבטא בטוריו את דעתו של רוב מעמד הביניים על קשייו, ובעיקר את אי-השוויון בנטל שהוא נושא. אחר-כך, כשעשה את רכיבי המוכרות והדמיון שבכתיבתו למנוף לכניסה למערך הפוליטי, הצהירה מפלגתו "יש עתיד" במצעה לקוראים-הבוחרים כי "אנו מאמינים בסולידריות חברתית ובעיקרון האומר ש'ישראל ערבים זה לזה'" (יש עתיד, 2013).

העיתונות המקומית: אינטרס עסקי או שליחות ציבורית ומחויבות חברתית?

מקומון הוא עיתון המיועד לקהל מטרה בתחום גאוגרפי מסוים, שלא כעיתונות הארצית המופצית ברחבי המדינה, והוא מתפרסם בתדירות של פעם אחת בשבוע. מחקר שנעשה בשנת 2003 העלה כי בישראל פועלים כשלוש מאות וחמישים מקומונים, מקצתם בתשלום והאחרים מחולקים חינם. רוב המקומונים הנפוצים בישראל נמצאים בבעלותם של שלושת תאגידי התקשורת הגדולים: **ידיעות אחרונות, הארץ ומעריב** (לימור, אדוני ומן, 2007; מקווייל, 2014). המחקר העוסק בעיתונות המקומית בכלל ובישראל בפרט מצומצם למדי, בשל מגוון סיבות, שהעיקריות שבהן הן הדימוי הנחות של עיתונים אלו בכל הנוגע לאיכותם ולאופיים, ובעיקר – היעדר ארכיון מסודר של עיתונות זאת. בהקשר זה ראוי לציין שדווקא על העיתונות המקומית באזור חיפה, מושא המחקר הנוכחי, נעשה מחקר היסטורי רחב היקף שסקר את התפתחותה משנות החמישים ועד אמצע שנות השבעים (גילת, 2005), ולאחרונה פורסם גם ספר ביוגרפי המביא את סיפורה של התקשורת בחיפה מראשיתה ועד ימינו (שורק, 2013).

בחלוקה הקטגורית המוכרת בין עיתונות איכותית לעיתונות פופלרית, העיתונות המקומית דומה באפיוניה לעיתונות הפופולרית. יש המתארים את העיתונות הפופולרית כסוגה "קלת דעת", המספקת מידע חלקי, גירוים וריגושים, הנענית לסנסציות ולמשאלות הרחוב ומתאפיינת בסיפורים אפיוניים המבוססים על מסורת הדרמה הממחישה, היוצרת אפקט של ממשות ומעדיפה בחינה מקרוב על פני הצגה של פרספקטיבה כללית ומרוחקת (רועה, 1994; Caspi, 1986). גזית (2003) תיאר את העיתון המקומי (במחקר המוקדש למקומון הירושלמי **כל העיר**) כפרקטיקה תרבותית המשמרת ומדגישה את הגבולות החברתיים המגזריים. פרקטיקה זו פועלת לשחזור ולהבניה של תחושת הסולידריות המשותפת לכלל קוראי העיתון.

לקראת סוף המאה העשרים השתנתה התפיסה הסוציולוגית שראתה בקשרים החברתיים במערכת העירונית התעשייתית כקשרים רופפים, ופינתה את מקומה לבחינה של זירות חברתיות קהילתיות במרחבים אלו כשהתקשורת המקומית הייתה אחד הכלים לאינטגרציה קהילתית (Karp, Stone, & Yoels, 1991). מחקרים רבים תיארו את הצורך החברתי של אנשים החיים בקהילות עירוניות ליצור זירות חברתיות של השתייכות ותחושת הזדהות מקומית. סטאם (Stamm, 1985) טען כי קיומם של עיתונים מקומיים רבים באזור מצביע על קשר חזק לקהילה ועל סולידריות קהילתית. אנשים הגרים באזור מגורים משותף חולקים זה עם זה מערכות חברתיות שונות המעצבות את חייהם, ואיכות הקשרים בין הפרטים תלויה באמצעים מתווכים – והעיתונות המקומית היא אחד מהם.

התפיסות החדשות העוסקות בקהילתיות מדגישות את הזיקה המחודשת בין היחיד ובין רוח הקבוצה, שיש בה ערכים קולקטיביים ואנושיים של הדדיות וסולידריות (שדמי-וורטמן, 2010). הסולידריות החברתית מחייבת אכפתיות כלפי הקרוב, וקרבה זאת יכולה לנבוע מזהות חברתית אך גם משותפות של מקום, אזור או מרחב גאוגרפי משותף. למרות שניתן היה להניח כי הגלובליזציה שברה את הקטגוריות המסורתיות של קבוצות הזהות חוקרים רבים טוענים כי למרות התפתחותו של המרחב הוירטואלי, המרחב הגאוגרפי נשאר הבסיס העיקרי להתפתחותה של קהילה. (Moghaddam, 2010; Sammut, 2011). קליין (1999) תיאר את הסיפורים האנושיים של הכתיבה המקומונית כ"יהלום הנזר", משום שהעיתונאים המקומיים תרים אחר סיפורים אישיים של מנהיגי הציבור המקומי ושל אנשים פשוטים שהדרמות של חייהם מעוררות עניין אלטרואיסטי או רכילותי, מנחות את הרשויות הציבוריות והממסד או מעוררות אהדה והזדהות.

המקומונים הם תופעה חדשה יחסית, ורק בשנת 1982 נחשפה לראשונה המערכת העירונית כולה לעיתונות המקומית. אמנם באילת, באשדוד ובעפולה יצאו לאור מקומונים כבר בתחילת שנות השישים, אבל רק עם הזמן התפשטה התופעה ברחבי הארץ. קהל היעד של עיתונות זו היה ומוסיף להיות האוכלוסייה המתגוררת באזור גאוגרפי מוגדר, שהוא היעד הצרכני לבתי העסק הפועלים בו ותומכים בפרסום המקומון (סופר, 2011).

במרוצת השנים השתנה אופיים של המקומונים. מאחורי אחדים מהם, שהחלו את דרכם כעלוני פרסומת, עומד לעתים יזם פרטי ומבנה המערכת מתאפיין ברמת מיסוד נמוכה. העיתונאים הכותבים במקומונים אינם מחויבים בדרך כלל לכללי האתיקה של העיתונות הארצית הן מבחינת דרישות התחקיר והאמינות, הן מבחינת הצורך המוצהר לייצג מגוון של דעות. בתחילת דרכם של המקומונים נטען כי הם משתמשים בסגנון בוטה ומעליב ובציניות שלא לצורך, וכי הכותבים והעורכים לוקים במעורבות אישית וערכית, וזו משפיעה על נושאי הסיקור ועל דרך הטיפול בהם. עם הזמן והניסיון שצברו המקומונים השתנה הסגנון והתמתן (גבירץ, 1992; קיזל ופירשטיין, 2011). לימור ומן (1997), שהשוו את המקומונים בישראל לעיתונות הקהילתית הנפוצה בארצות-הברית, טוענים כי העיתונות המקומית נבדלת מן העיתונות הארצית בכך שהיא מציגה לפני ציבור קוראיה ידיעות על האירועים המתרחשים על-יד ביתם ועל הפעילויות המתקיימות במרחב הציבורי הסמוך אליהם. המקומון מגדיר את הטריטוריה האזורית כשטח קיום רלוונטי ומספק לקוראים כלים המסייעים להם להתמצא בטריטוריה זו. למרות הליקויים הרבים באיכותה של עיתונות זו, בתוך זמן קצר יחסית פיתחו קוראיה את התחושה כי המידע שהמקומון מספק חיוני ורלוונטי להם, וסגנון הכתיבה הקליל והמגע הישיר בין הכותבים למושאי הכתיבה יצר תחושה של קרבה (גבירץ, 1992).

למקומה של העיתונות המקומית לעומת העיתונות הארצית נודעת חשיבות רבה בבואנו לבחון את ייחודה מבחינת יכולתה לבטא תפיסות עצמאיות, ובעיקר לתת במה לסולידריות ולהזדהות עם מאבקים שהעיתונות הארצית אינה מתעניינת בהם. קיזל ופירשטיין (2011) תיארו כיצד העיתונות המקומית מובילה תהליך כללי של ביזור תקשורתי ופוליטי המערער על שליטתם של מוקדי העוצמה הראשיים בתקשורת. קבוצות ופרטים שלהם אינטרסים מקומיים מוצאים ביטוי בכלי תקשורת מקומיים כשהמכנה המשותף החשוב ביותר הוא חיזוק הרגשת השייכות לקהילה המקומית. בכך מתקיימים, לפחות לכאורה, תנאי היסוד שבהם יכולה להתפתח סולידריות.

האם מצאה העיתונות המקומית של אזור חיפה והקריות, ששם מתגוררים דייגי הקישון, את עניינם של הדייגים חשוב דיו כדי לדווח עליו, לסקר אותו ובנתה ולבנות חבילת פרשנות אוהדת לסבלם ולמצוקתם? האם פעלה כמייצגת השקפה מסחרית שיווקית, שהאחריות הציבורית אינה חלק ממנה, או כשליחת ציבור בעלת מחויבות חברתית מוסרית? שאלות אלו עמדו בבסיס ניתוח הכתבות על דייגי הקישון, והן ייבחנו מתוך התייחסות לתאוריות עיקריות בתחום התקשורת.

איסוף החומר וניתוחו

יותר משלוש מאות מקומונים מתפרסמים בישראל בכל שבוע, ולמרות זאת אין בנמצא ארכיון המאגד את כל הכתבות המתפרסמות בהם. ברוב מערכות העיתונים המקומיים אין ארכיון מסודר, בייחוד לא במקומונים הקטנים הנאבקים על קיומם, ונראה שגם לבעליהם אין עניין להשקיע משאבים בתיעוד המידע שפורסם בהם. חוקרי העיתונות המקומית מצויים אפוא בבעיה, בעיקר כשהם מעוניינים לנתח ניתוח שיטתי חומר שלא נאסף ותועד בזמן אמת.

הכתבות המנותחות במחקר זה פורסמו בשנים 2001-2003 ונאספו בידי הדייגים (כנראה באופן מזדמן ולא שיטתי). באחדות מן הכתבות אין תאריך, ואנחנו מניחות שהן נאספו יחד עם כל שאר הכתבות בתקופה שבה ניהלו הדייגים מאבק ציבורי פעיל. החומר הושאל לנו לזמן קצר בסוף אוקטובר 2008, כשש-שבע שנים לאחר פרסומו, במחווה של רצון טוב ובמענה לבקשתנו. ההכרה בהיעדר השיטתיות באיסופו מחייבת התייחסות אל כלל עשרים ושמונה הכתבות כאל חומר איכותני, ללא טענת מדגם. בשעה שהדייגים גזרו את הכתבות מן העיתונות המקומית, עלתה בדעתם האפשרות להיעזר בביטויים התקשורתיים שנכתבו על ידי העיתונאים, אבל לא עמדה לנגד עיניהם שום מחשבה על שימוש מחקרי אפשרי. מייקוט ומורהאוס (Maykut & Morehouse, 1994) מדגישים כי האיסוף, הנעדר לעתים תודעה מתודולוגית, הוא חלק מן הנוכחות הפנומולוגית של האובייקט הנחקר. לחומר שנאסף אין קיום בנפרד מן

הדרך הלא שיטתית שבה נאסף בידי הדייגים, ולכן המציאות של האובייקט (הכתבות שנאספו מן העיתונות המקומית) נתפסת דרך חוויית הפרט האוסף אותה (במקרה הזה: הדייגים).

המידע שאספו החוקרים (בתוך המגבלות שצוינו קודם לכן) מהווה את מתיחת הגבולות האפשריים של השיטתיות המתודולוגית (שקדי, 2003). הניתוח האיכותני נעשה על-פי מדדי תקשורת, כמו תוכן, כותרות, אמצעים צורניים, שחקנים מרכזיים, בניית נרטיבים ומטפורות.

הכתבות נאספו מן המקומונים **ידיעות חיפה, הד הקריות, כלבו, חדשות חיפה והצפון וזמן קריות** וכתבו אותן חמישה-עשר עיתונאים (לפירוט הכתבות ומחבריהן ראו ברשימת המקורות). רק אחד מהם (אייל לרמן **מידיעות חיפה**) עקב אחר הפרשה לאורך זמן ופרסם שבע כתבות בנושא (שתיים מהן יחד עם העיתונאי תומר לוי). שני עיתונאים אחרים (עמית שגיב ומאיר שושני) פרסמו שלוש כתבות, ו- אחד-עשר העיתונאים האחרים פרסמו רק כתבה אחת או שתיים בנושא מאבקם של הדייגים על הכרת הפגיעה בהם נראה אפוא כי אף שהנושא "עמד באוויר" תקופה ארוכה, רק מקומון אחד קיבל עליו את האחריות ללוותו לאורך זמן. שאר המקומונים התייחסו אליו בתור כנושא "חם" והגיבו לאירועים נקודתיים הקשורים בו. באמצעות הניתוח נבחן את דרכם של הדייגים במאבקם ואת הסיקור שקיבלו בעיתונות המקומית.

כמו במחקר שדה האוסף לעתים חומר מזדמן, המגבלה המתודולוגית העיקרית הייתה היעדר מידע בשאלה עד כמה הכתבות שנתחו מייצגות את כלל הכתבות שפורסמו. הפרטים החסרים על מיקום הכתבות ועל הקשרן בכלל אירועי הזמן הקשו על תיקוף הממצאים. גם ההנחה כי בתקופת איסופן לוקטו רוב הכתבות, מניחה פתח לאפשרות שכתבות אחדות "חמקו" מעיניהם של הדייגים ולא הגיעו לידינו. עם זאת, מן החומר שנאסף עולה כי לא נעשה מיון פנימי לפי רוח הכתבות ומידת האהדה שלהן למאבק.

יש לציין עוד, כי במחקר זה נדרשנו רק לתוצר העיתונאי בלי לדון בעבודתו של הכתב. מנקודת המבט הרב-מוקדית שהציע ניגר (2008), נאלצנו לצמצם את ההתבוננות רק לטקסט (בכלל זה כותרות ותמונות). התנאים שבהם נכתבו הכתבות, קשרי הגומלין הסבוכים בין הגופים הממסדיים הפועלים בשדה ההתרחשות ולאנשי מפתח בעלי קרבה למקומון או לכתביו הוסיפו להיות בלתי ידועים.

מאבקם של הדייגים בראי התקשורת המקומית

מסגור וחבילה פרשנית כביטוי של סולידריות

המסגור הוא מעין סכמה המציעה לקורא או לצופה כלי שיאפשר לו לפרש, לעבד ולשמור מידע. כל סיפור עיתונאי מורכב מרצף של אירועים, שקצתם מתחברים ואחרים מתנגשים, לכל סיפור כמה זוויות ראייה על-פי מיקומו של ה"שחקן" על ה"במה" ותפקידו בעלילה. תפקיד העיתונאי לספק לציבור כלים שיאפשרו

לו להבין את המידע החדש ולעצב את השקפתו בנושא מתוך שימוש באנלוגיות סיבתיות מוכרות (Lakoff, 2004). לשון הכתיבה משלבת ידע אינפורמטיבי, מידע קודם (לעתים חלקי ולא מבוסס), קולות מהשטח ופרשנות אישית. הדרך שהעיתונאי בוחר לתאר אירוע – אילו פרטים להציג, אילו קולות להשמיע – מעצבת את המסגור ואת נקודת המבט שתיבנה אצל הקורא. המסגור נועד להגדיר את מהות הבעיה ולעצב את דרך החשיבה עליה ואת הדרכים לפתרונה (Kinder, 1998). טכניקת המסגור כוללת שימוש בסטראוטיפים, בדפוסים מוכרים, בסיפור המצביע על האחראים, בהדגשת טרגדיות, בהדגשת סטיגמות ובהתעלמות מסתירות פנימיות (Entman, 1993; Fairclough, 1995).

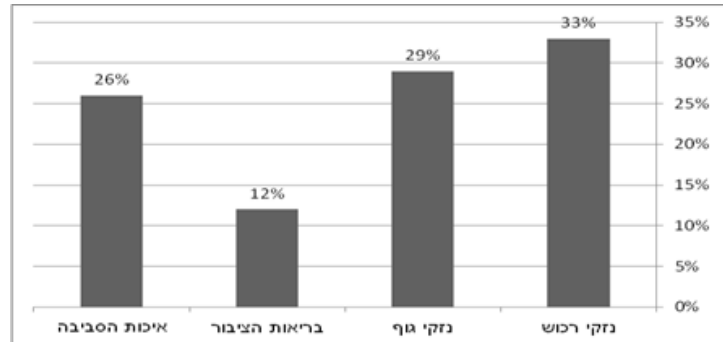
את המושג "חבילה פרשנית" (interpretive package) טבעו גאמסון ומודליאני (2001; Gamson & Modigliani, 1989), והוא מתאר את האופן שהעיתונאי בונה את הדיווח במטרה כדי להביא את הקורא לידי הבנת הסוגיה המורכבת כמופי שהוא מבקש להציגה. גאמסון ומודליאני הצביעו על ארבעה גורמים המשפיעים, לדעתם, על אופן עיצובה של חבילה זו: (א) רכיבי תרבות התואמים את תפיסת המציאות של קהל היעד; (ב) קשר עסקי או אחר עם גופים (כגון נותני חסות, ארגונים חברתיים); (ג) פרקטיקות מקצועיות של הצגת מגוון דעות; (ד) חיבור מותאם לאירועים קודמים. חבילת תקשורת פרשנית כוללת אפוא בחירה מותאמת של רעיון מארגן מרכזי (המסגרת) וכמה סמלים או אמצעים אומנותיים, לשוניים או חזותיים.

כאמור למעלה, בשנים 2000-2003 לא ירדו פרשת לוחמי השייטת ועבודתה של ועדת החקירה מסדר יומו של העיתון **ידיעות אחרונות**, והוא בחר להציג עמדה האוהדת את מאבקם של הלוחמים. בד-בבד ליווה עיתון **הארץ** את הפרשה מנקודת ראות ממסדית (בן-עטר, 2010). הכתבות כללו עשרות דיווחים, סקירות וראיונות עם לוחמי השייטת שנפגעו וכן עם מומחים מקשת רחבה של תחומים (רופאים, אפידמיולוגים, מומחי רעלים, אנשים איכות הסביבה ומשפטנים), שכולם דנו בזיהום בקישון ובהשלכותיו האפשריות. עם זאת, רק 13.2% מן הכתבות **בידיעות אחרונות**, ו-24% מן הכתבות **בהארץ** עסקו גם בדיווחים (בן-עטר ובן-אשר, 2011). בהקשר זה התבטא אחד הדיווחים ואמר: "האנשים פה כל כך לא נחשבים שאפילו התקשורת [הארצית] לא מגיעה" [21].

בכל הנוגע לפרשת הקישון הציגה העיתונות הארצית את לוחמי השייטת כגיבורים ואת הדיווחים כמי ש"תופסים דגים מסריחים" (בן-עטר, 2010, עמ' 17). התקשורת הארצית חיזקה את הסטראוטיפ שלפיו הדיווחים הם אנשים קשי יום, שלשונם עילגת ויש במראם כדי לעורר דחייה. הדיווחים עצמם קיבלו את הסטראוטיפ בלי לנסות לערער עליו:

בדרך כלל כשבא מישהו מהטלוויזיה לשאול משהו, הוא מוצא דייג על החוף שלא יודע עברית או שידוע עברית מסוג מסוים. אנשי השייטת הם לא רק יותר פטריויטים, הם גם יותר פוטוגנים. (בן-עטר ובן-אשר, 2011)

תרשים 1 מציג את התפלגות נושאי הסיקור שבהם עסקה העיתונות המקומית

תרשים 1 : התפלגות נושאי הסיקור של העיתונות המקומית

מקריאת תוכן הכתבות ומן המקום הרב שתפס הנושא בעיתונות המקומית ניתן להתרשם כי העיתונאים נקטו עמדה סולידרית אוהדת כלפי מאבקם של הדייגים וציירו אותם כקבוצה אקטיבית הפועלת למען כלל הציבור. הם אינם "ערימת דייגים זקנים שעוד מעט כבר לא קיימת", כפי שתיאר אחד הדייגים את דימויים בעיני התקשורת הארצית (בן עטר, 2010, עמ' 77). העיתונות המקומית בחרה למסגר את הדייגים במאבקם כלוחמים-כקבוצה הנלחמת את מלחמתם הצודקת של כלל תושבי אזור חיפה, שהמפגע של המים המזוהמים בקישון עלול לפגוע באיכות חייהם, בטבע ובסביבת החיים האקולוגית. הדייגים, בשל קרבתם היום-יומית למי הקישון, היו הראשונים להיפגע. על-פי הכתבות בעיתונות המקומית הדייגים פעלו בדומה ליחידה צבאית המגנה על העורף, ומנהיגם אף זכה לכינוי "מפקד הנחל" [3].

רבות מן הכתבות בעיתונות המקומית מציגות את הדייגים כפועלים למען עקרון הצדק ולא רק בעבור הפיצוי הכספי. כך, למשל, ב-38% מן הכתבות שעסקו בבריאות הציבור ובאיכות הסביבה פנו הדייגים אל כלל האוכלוסייה המתגוררת באזור בניסיון להגדיל את מעגל השותפים למאבק דרך פנייה לכלל האוכלוסייה המתגוררת באזור והציגו את עצמם כ"חיל החלוץ" במלחמתו של הציבור כולו נגד המפגע האקולוגי רחב ההיקף. העיתונות המקומית הציגה את הדייגים כמי שמתריעים על כשלים בניהול הציבורי והביאה את דרישתם להשתתף בפעילות ובהחלטות של הקרן לאיכות הסביבה. כך, שלא כעיתונות הארצית, שעסקה בעיקר בוועדת שמגר ובאחריותה של המדינה כלפי הלוחמים, העדיפה העיתונות המקומית לעסוק בהשלכות המקומיות של הזיהום, ובכך יצרה בסיס של אינטרס משותף

לדייגים ולכלל תושבי האזור. כדי לחזק רושם זה, נבחרו לציטוט דברי הדייגים המתארים את עצמם כחיילים הניצבים על המשמר: "אנחנו הדייגים נהיה החיילים האמתיים שישמרו שרשות הנחל תבצע את תפקידה" [14]. ביטויים אלה מרמזים על השוואה אפשרית עם חיילי השייטת, שכזכור הצליחו להביא לידי זהות בין הנרטיב הלאומי ובין צדקת מאבקם (בן עטר, 2013).

בבסיס הסולידריות עומדת התפיסה של הדדיות גם בהיעדר סימטריה בין בעלי התפקידים. תמונתו של השופט מיכה לינדנשטראוס (שופט בית המשפט המחוזי בחיפה ששפט במשפט בין הדייגים למפעלים) היושב בסירה אחת עם הדייגים בעת סיור בקישון [1] ממחישה יותר מכול כיצד באירוע חד-פעמי, אך סמלי, הדייגים והשופט יושבים "באותו הגובה". יתרה מזאת, העיתונות המקומית ציטטה מדבריהם של הדייגים ביטויים שמהם אפשר להבין כי למרות היעדר ההשכלה יש להם יתרונות שאינם קשורים בהשכלה פורמלית כמו יתרון בהכרת השטח: "אנחנו לא פרופסורים אבל את הפתרונות לקישון ניתן למצוא אצלנו ולא בבתי המשפט, אנחנו מכירים את הנחל יותר טוב מכולם" [10]. נראה שעמדתה הערכית של העיתונות יכולה להתבטא במגוון רב של ביטויים לשוניים וצורניים ישירים או עקיפים.

בחינה של **כותרות** הכתבות שפורסמו בעיתונות המקומית בנוגע לקישון מעלה כי בערך כשני שלישים מהן יוחדו לדייגים והשליש האחר עסק בהיבט האקולוגי של הפרשה ובמאבק על בריאות הציבור. הכותרות מבליטות באופן מאוזן שני שחקנים מרכזיים: הדייגים והמפעלים המזהמים, המזהים בעיקר עם מפעל חיפה כימיקלים. בית המשפט ונציגיו, האמונים על הצדק ועל שמירת הסדר הציבורי, נזכרים בכותרות כשחקני משנה בלבד.

ניתן לחלק את הכותרות לארבע קבוצות:

כותרות עובדתיות, המציגות מידע מתוך נקודת מבט ניטראלית ולא מעורבת. לדוגמה: "אלפי דגים נמצאו מתים במעגן הקישון" [12]; "ארגון הדייגים בקישון דורש ועדת חקירה" [23]; "בעלי ספינות דיג בקישון תובעים 7.2 מיליון ₪ פיצויים על השחתת רכושם" [27].

כותרות ציטוט, המביאות דברים בשם אומרם. לדוגמה: "דייגי הקישון: רוצים שנהיה כמו קופים ושנמות בשקט" [11]; "תכניות שיקום הקישון חסרות משמעות" כך אמר שר החקלאות שלום שמחון בעת שסייר השבוע במעגן הדיג בקישון" [7].

כותרות פרשניות, המסבירות אירוע. לדוגמה: "הדייגים ניצחו את חיפה כימיקלים" [4].

כותרות המשלבות מטבעות לשון ומטפורות, כשאלה המכוונות להפעיל את חושיו של הקורא וכן מרחב של אסוציאציות. לדוגמה: "בית משפט צף בקישון" [1]; "טיל קאסם קישון" [21]; "הדשא ירוק אבל מה עם הריח?" [17].

בכל הנוגע לקישון, היו הכותרות בעיתונות המקומית שונות בסגנון מן הכותרות של העיתונות הארצית: בעיתונות הארצית רוב הכותרות היו עובדתיות, ענייניות ופרשניות, ואילו בעיתונות המקומית רק מחציתן היו עובדתיות; כמעט שליש מהן השתמשו במטפורות ובמטבעות לשון; ומספרן של הכותרות שהציגו ציטוטים ופרשנויות היה נמוך יחסית. באחדות מן הכתבות תפסו הכותרות והתמונות את רוב שטח הדף, וכך הטקסט שלהן נעשה לרכיב המשני בכתבה.

כותרות הכתבות בעיתונים הן בעת-ובעונה אחת גם דיווח על תוכן הכתבה וגם טקסט אוטונומי, שכן יש מן הקוראים הנוהגים "לרפרף" על העיתון ומסתפקים רק בקריאתן של הכותרות (ניר ורועה, 1999). לימור ומן (1997) מוסיפים כי לכותרת תפקיד כפול: לספר במה הכתבה עוסקת ולגרות את הקורא לקרוא אותה. לפיכך בחירת הכותרת משפיעה במידה מכרעת על מידת הבולטות שהנושא יקבל בעיתון. הכותרות, הראשיות והמשניות, אינן מביאות לידי ביטוי רק את עמדתו של העיתונאי הכותב, אלא גם ובעיקר את עמדתו של העורך הבוחר אותן (נייגר, 2008).

בזמן שהתקשורת הארצית יצרה את הרושם כי גיבורי הפרשה הם לוחמי השייטת, ואילו קבוצת הדייגים "תופסת טרמפ" על מאבקם, קיבלה על עצמה העיתונות המקומית למסגר אחרת את מאבקם של הדייגים. גאמסון (Gamson, 1992) תיאר כיצד העיתונות יכולה לקדם שינוי חברתי דרך הצגת עוול, סימון הגורמים האחראים לו ויצירת היכרות עם האנשים שנפגעו. כדי לעשות זאת, טוען גאמסון, על הכתבות לפנות אל הרכיב הרגשי של העוול מתוך שמירה על מסגרת הערכים המשותפים לציבור כולו. במקרה זה נראה כי העיתונות המקומית אכן התגייסה להצביע על העוול שגרמה הזרמת השפכים מן המפעלים הפטרוכימיים לנחל הקישון. העיתונות המקומית לא התקשתה להצביע על האשמים בעוול והציעה מסגור חלופי למסגור שהציעה העיתונות הארצית, כשבמרכזו הסוגיה של איכות הסביבה ובריאותם של כלל התושבים, ובכללם הדייגים.

מאיירס ורוזן (2013) בחנו כיצד מוסגרה פרשת הקישון בעיתונות הארצית ומצאו כי הערך החדשותי הגבוה שקיבל משבר הצלילות בקישון נבע במידה רבה מן האסטרטגיות הרטוריות שנקטו העיתונאים, שמסגרו אותו בתור "סיקור על-אודות אכזבה והתפכחות מרירה: התפכחותם של החיילים שצללו בקישון מן האמון העיוור שנתנו בממסד הצבאי, ובהקשר הרחב יותר, סיפור התפכחותה של החברה הישראלית כולה" (מאיירס ורוזן, 2013, עמ' 117). מחקרם הדגיש כי בעיתונות הארצית נעשה המסגור העיתונאי בעבור כלל החברה הישראלית, ואילו בעיתונות המקומית הוא מיועד לקהל המקומי ומטרתו הייתה להתריע על מפגע אקולוגי שתושבי האזור בכלל ומי שבא במגע עם המים המזוהמים בפרט חשוף אליו.

על-פי המודל של גאמסון ומודליאני (Gamson & Modigliani, 1989 ; 2001), נראה כי החבילה הפרשנית כוללת את תפיסת המציאות של קהל היעד, שמבחינתה של התקשורת הוא תושבי חיפה והסביבה. אנחנו מייחסות לחבילה הפרשנית יחס סולידי דווקא משום שהדיווח נעדר קשר עסקי עם הדייגים. בכתבות שנבדקו ניכר שהעיתונות המקומית שומרת על פרקטיקות מקצועיות של הצגת מגוון דעות, אך בכל הכתבות מובאות תגובותיהן של המוסדות או של מייצגיהם בשולי הכתבה, ואילו דברי הדייגים ונציגיהם מופיעים מובאים כבר בכותרות ומובלטים בדיווח. העיתונים יודעים לספר גם על ההקשר של אירועים קודמים של זיהום הסביבה, אם כי לא אחת הם עושים זאת בלי תחקיר מעמיק. כמו כן אין בנמצא תיאורים היסטוריים שמהם ניתן ללמוד להפיק לקחים על המתרחש, אך ניתן להניח כי היעדרו של מידע זה מקורו בעובדה שלא נמצא אף כתב שעסק בפרשה לאורך זמן, ולכן איש מן הכתבים לא למד את ההיסטוריה של האירועים ואת הרקע להם.

נרטיבים וסיפורים אישיים הם אמצעי ליצירת הזדהות ולאמפתיה, והם מאופיינים בסובייקטיביות ובהיעדר ניסיון להיצמד לעובדות ניטרליות. עיתונות מקומית מטבעה אינה מחויבת להתבסס על מקורות מידע רשמיים ולמסור שיח אינפורמטיבי. כך, בניגוד לעיתונות הארצית, שהרבתה לדווח מתוך אולם דיוניה של ועדת החקירה, העדיפה העיתונות המקומית סיפורים חיים ואנושיים. כך, למשל, אפשר אחד העיתונאים הצצה לחיי הדייגים :

שעת בוקר מוקדמת, צחנת מוות ורעלים כימיים ממלאת את אזור מעגן הדיג בנמל הקישון. במחסן צדדי נפתחת המכירה הפומבית של מעט הדגה שנתפסה בלילה. סוחרי הדגים ישובים מתוחים על יציע עץ, סופרים שטרות לקראת המאבק האלים על מעט היצורים שעוד נותרו בים המורעל. אחרי שנים של זיהום מהמפעלים פלא שעוד חי שם משהו. מנגד עומדים הדייגים, עייפים ומלוכלכים מעבודת הלילה הקשה... [3]

מאחורי כל מחאה ומאבק עומד טיעון על אי-סדר חברתי. לחדשות של אי-סדר, המדגישות את השליליות של אירוע, ערך חדשותי גבוה יותר משל מערכן של חדשות סדר, וסיכוייהן להתפרסם גדול יותר (גלטונג ורוגה, 1995). העיתונות מטבעה אינה נוטה לשמש שופר למוסדות מקומיים רשמיים, המעוניינים בסיקור תקשורתי המבטא יציבות ושגרה טובה ומתבסס על אירועים מתוזמנים צפויים המתקיימים בסדר קבוע. לעומת זה, היא מעדיפה את עמדת "כלב השמירה", המתריע מפני מחדלים ומפגעים, ומציבה את עצמה כבמה לתושבים ולמצוקותיהם (כספי ולימור, 1995). כאשר העיתונות המקומית מאמצת את הדיווח על אי-הסדר, היא כורתת בכך ברית עם נציגי המאבק ועם המסרים העולים ממנו. העיתונות יכולה לבחור להציג את אי-הסדר במישרין או להביא זאת באמצעים עקיפים מתוך מתן תחושה של אנדרלמוסיה שהכרח לעשות בה סדר חדש. כמעט כל הכתבות שסיקרו את הפרשה בעיתונות המקומית עסקו באי-סדר. להלן כמה דוגמאות :

אלפי דגים נמצאו מתים במעגן הקישון. [13].
 הדייגים מדווחים על אסון אקולוגי. [12].
 הדייגים מוחים על אי הזמנה ושיתוף של מצנע; הדייגים זועמים, "שכחו" לזמנם
 לישיבה. [6].
 הפגנה של סירות דיג במהלך טקס חנוכת פארק חדש על גדות הנחל המזוהם". [17].

עם זאת, נמצאו גם מעט חדשות שעסקו באירועים או בתהליכים חיוביים, כגון ביקורו של השר
 לאיכות הסביבה, צחי הנגבי, בקישון והבטחתו כי משרדו ייחד מאמצים לטיפול בנחל: "השר הנגבי לא
 יכריע בנושא קרקעות בתי הזיקוק" [24];, או הצעתו של אחד מחברי מועצת העיר חיפה לתת עדיפות
 להקמת מעגן לדיג על פני מרינה ליאכטות [8].

העיתונות המקומית בכלל מתאפיינת בעיקר בפרסום בחדשות קשות מתוך הבלטה של אי-סדר.
 בדרך זו הכתבים מעוררים את עניין הציבור (Tuchman, 1978). נראה שבנושא של מאבק הדייגים
 הרחיבה העיתונות המקומית את תפקידה, מתפקידה הראשון כלוח מודעות פרסומי שאליו נלוות כתבות
 פיקנטיות, הוסיפה גם לשיח ציבורי מקומי עכשווי של תושבי הקהילה המקומית, המזמין תגובות של
 הזדהות עם הדייגים וביקורת או כעס על מוסדות ציבור והמפעלים הפטרוכימיים. לעתים קיבל המאבק
 עוצמה הדומה למלחמה של ממש. אחד העיתונאים המקומיים הציג בטור אישי אנלוגיה בין הזיהום
 המקומי לאיום הביטחוני:

בשבוע שבו לא הפסיקו לאיים עלינו בטילי קאסם המיוצרים בעזה ועלולים להיות משוגרים לעבר
 מרכז הארץ יצא לי לפגוש מקרוב "טיל קאסם" כזה שמייצרים במעבדות מפרץ חיפה ומשגרים
 אותו מדי בוקר ישר לקיבה לריאות ולסלון של כל אחד מאיתנו. לטיל הקאסם הזה קוראים נחל
 הקישון [21].

ההתבוננות על מאבקים של הדייגים דרך מטפורות הקשורות במצב הביטחוני והלאומי היא דרך
 ליצור חוויה רגשית ותובנה קוגניטיבית לכך שמאבקים של הדייגים הוא חלק מהקשר רחב, ואינו רק עניין
 מקומי.

אמצעים אומנותיים במסגור ויצירת חבילת פרשנות

דייוויס (Davis, 2009) הגדיר חמש דרכים נפוצות למסגור דיווח חדשותי: (א) מטפורות; (ב) תיאורים
 היסטוריים בעלי לקח; (ג) אמרות כנף ודברים בשם אומרים; (ד) תיאורים; (ה) דימויים חזותיים. בכתבות
 בעיתונות המקומית נמצאו ארבע מתוך חמש הקטגוריות, שכן, כאמור למעלה, הקטגוריה השנייה –
 תיאורים היסטוריים – הייתה חסרה. שאר דרכי המסגור שהגדיר דייוויס אכן נמצאו בכתבות לצד שני
 אמצעים נוספים: שאלות רטוריות והבלטת טיעון באמצעות הנגדתו לטיעון אחר והצבתו מולו.

- א. **מטפורות**. הכתבות בעיתונות המקומית שדיווחו על מאבקם של הדייגים בנושא זיהום נחל הקישון עשירות במטפורות. לאקוף וג'ונסון (Lakoff & Johnson, 2003) טוענים כי למטפורה מקום מרכזי באופן שאנו חווים ומבינים את העולם, שכן היא מספקת משמעות למושגים מופשטים. המטפורה היא מעין גשר בין הקונקרטי למופשט ומאפשרת להשתמש בייצוג סמלי ובדמיון לצורך הבעת רעיון, שכן היא נושאת עמה, מלבד המשמעות הגלויה, גם משמעות סמויה (אזיקרי, 2004). בעיתונות המקומית תואר הקישון במטפורות של רחם שהורעל: "אלה שהרעילו את הרחם של הים, הקישון, צריכים לתת את הדין" [17]; והשימוש בכפל משמעות מחזק את עוצמתן של מטפורות כמו "הסרטן שמקנן בנחל". רבים מן הדימויים לקוחים מעולם החי: "רוצים שנהיה כמו קופים. אם קודם ניסו לסתום לנו את הפה עכשיו רוצים לסתום לנו את האוזניים והעיניים, פשוט רוצים שנמות בשקט" [11]; "הדייגים כלבי שמירה"; "בית המשפט נתן לחתול לשמור על השמנת" [14]. בעולם הדימויים והמטפורות כמעט הכול אפשרי, בכלל זה העצמה מכוונת של איום וחרדה: "הקישון הוא טיל קאסם"; "מה שאתה רואה כאן זהו המוות בכבודו ובעצמו והוא לא מאיים עלינו, הוא פשוט מחלחל לנו לוורידים בשקט ומבלי שנרגיש" [21]; "מישהו למעלה על דעתו שדייג ייטלטל בקליפת האגוז שלו מאחורי גל חרטום של מכלית בת רבע מיליון טון?" [8].
- ב. **שאלות רטוריות**. שאלה רטורית היא שאלה מְדוּמָה, שאיננה מבקשת תשובה ומטרתה להדגיש רעיון, בעיה או דילמה ולעשות רושם על השומע: "ומה הם חיי הדייגים? מה חשוב יותר, מפעלים מזהמים או שמירה על הטבע?"; "כדאי לבדוק טוב טוב מה מסוכן לנו יותר: טיל הקסאם הווירטואלי של הקישון או הטיל שמצוי בידי הרשות הפלסטינאית?" [21].
- ג. **הנגדה**. עוד דרך להדגשת עמדה: "צרתם של דייגי הקישון הפכה לרווחתן של הרשויות" [6]; "את ואני שותים מהברז סרטן, העשירים שותים מי עדן" [17]. בתמונה שהתפרסמה פעם אחר פעם בכתבות נראים הדייגים מפגינים ובידיהם שלט שעליו כתוב: "אתם עושים כסף, אנחנו עושים הקרנות וכימותרפיה" [17].
- ד. **רטוריקה "לעומתית"**. דומה להנגדה, אבל היא מורכבת יותר משום שמטרתה להעצים את הרושם באמצעות חיבור בין החלקים המשווים. הדייגים פונים ישירות אל מצנע, ראש העיר, ומזכירים לו כי דבורה הנביאה היללה את הקישון, ואילו הוא מהלל את המפעלים [6]. בתארם את אסון הירקון בהקשר של אסון הקישון הם השתמשו הדייגים במילה "לעומת": "עם הבקטריות, המחלות שחטפו הספורטאים בירקון זה כלום לעומת המגפות שעוד ייצאו מפה" [3].

ה. **דימויים חזותיים**. רבות מן הכתבות בעיתונות המקומית לוו בתמונות, כשלעתים השתווה גודלה של התמונה לגודל המקום שיוחד לטקסט בכתבה. לתמונה המתפרסמת בעיתון כמה תפקידים: להציג לקורא שבריר מן המציאות שעליה הוא קורא; לספק אווירה ותחושות שמילים אינן יכולות להעביר; להביא את הקורא אל מקום ההתרחשות ולהשלים את המידע שהעיתון מספק בעזרת המילים (ליפקין, אנוש ווהל, 1996). בתמונות שהתפרסמו בכתבות על מאבק הדייגים נראה השלט המפורסם "זהירות סכנה" שניצב ליד מי הנחל. בתמונות נוספות אחרות נראו דגים מתים, ובחמש כתבות התפרסמה התמונה מן ההפגנה שבה החזיקו הדייגים את השלט: "אתם עושים כסף, אנחנו עושים הקרנות וכימותרפיה", שנוכר למעלה [2, 11, 15, 17, 23]. בתמונות אחרות נראו הדייגים מחזיקים שלט ובו נכתב: "אני מזדהם". עוד התפרסמו תמונות רבות של יחיאל אברג'יל, מנהיג הדייגים, וכן של אנשי ציבור, כגון השופט לינדנשטראוס. ניתן לסכם ולומר כי בסיקור פרשת הקישון הרבו העיתונים המקומיים להשתמש במידה רבה באמצעים חזותיים לצורך הבניית המציאות ומסגורה, ובכך הם העמידו את עצמם כשותפים פעילים במאבק.

הפן הסמוי: ניכור ועליונות

בניגוד לסולידריות, המצביעה על הזדהות, הניכור מתייחס לעמדה מרוחקת הכוללת עליונות מעמדית, תרבותית או גזעית. מחקרים שעסקו ביחסי הגומלין בין קבוצות שוליים ובין אמצעי התקשורת מראים כי בדרך כלל קבוצות השוליים סובלות מסיקור רווי סטריאוטיפים שליליים, משום שהמטרות והערכים שלהן רחוקים ממטרותיהן ומערכיהן של האליטות הפוליטיות, התרבותיות, החברתיות והתקשורתיות (אברהם, 2000, 2001, 2006). מצב זה יוצר מעגל מתמיד של חיזוק הדימוי השלילי והתפיסות הסטריאוטיפיות של הקבוצות החלשות (Wolfsfeld, 1997).

נראה ששתי אפשרויות הפוכות עומדות בעת-ובעונה-אחת לפני העיתונות המקומית: לראות את מאבקם הדייגים דרך המשקפת הסולידרית או לבחור להישאר במקום המדגיש את יתרון השכלתם ומעמדם של העיתונאים. ככלל, עיתונאים המציגים קבוצות אתניות השונות מן הרוב מבחינת יחסים של "הם" ו"אנחנו", מגדירים בעצם מי נמצא בתוך הקולקטיב ומי מחוצה לו (Lundby, 1992). בחלק זה נראה כיצד לצד גילויי הסולידריות הרבים, כפי שהוצגו בחלק הקודם, בלשון, בתיאורים ובדימויים, נעשה שימוש גם בביטויים של עליונות, זלזול ואליטיסטיות, בייחוד בתיאור האישי של מנהיג הדייגים.

בעיתונות המקומית ניתן למצוא לעתים קרובות סממנים של דלדול הלשון ושימוש בלשון עממית דלה. הלשון הגסה או הבוטה איננה באה לידי ביטוי ישירות – שכן העיתונאי נמנע בדרך כלל מ"לרדת"

בעצמו לכתובה בלשון גסה - אלא כציטוטים בשם אומרם. הבחירה להציג שיח גס ובוטה יכולה להתקשר לסטריאוטיפים של הקבוצה ולדימויה החברתי והתרבותי (בן שחר, 2010). כך ציטטו עיתונאים את אברג'יל (מנהיג הדייגים): "עוד מעט כל החרא והרעלים יצופו ואז זה יהיה כמו הטילים של סדאם חוסיין... [3]"; "כל הפארק הזה הוא כיסוי תחת אחד גדול...." [17].

הורביץ (2000) טוענת שגבולות הלשון אינם רק גבולות עולמו של האדם הפרטי, אלא גם גבולות המותר והאסור של האדם האורייני. בחירתו של הכתב לצטט לשון בוטה מלמדת אפוא על תפיסת הלשון המותרת בעיניו בכתובה העיתונאית המקומית – מה הולם בעיניו ומה נראה לו כמו פריצה גסה של התחום המקובל. אנדרסון וטרדגיל (Andersson & Trudgill, 1990) טוענים כי שימוש בלשון גסה בעיתונות הוא סימן היכר להשתייכות מעמדית נמוכה ולהיעדר השכלה, ואכן הציטוט מדברי אברג'יל מדגיש את מעמדו החברתי-הכלכלי יותר משהוא תורם להבהרת עמדתו. עם זאת, מתקבל על הדעת שכאשר מדובר בזיהום אקולוגי, קשה לדווח עליו ב"מילים נקיות", ועל כן תיאורים כמו "נחל הקישון הפך לתעלת שופכין" [27] או "מדמנת הקישון" [8] יכולים להיחשב לשון סבירה ועניינית. אבל לשונו של אברג'יל, שהכתבים הרבו לצטט, ירדה למקומות נמוכים הרבה יותר: "איפה ראית בני אדם שמחרבנים רעל?; הבקטריות, המחלות שחטפו הספורטאים בירקון זה כלום לעומת המגפות שעוד ייצאו מפה" [3]. סביר להניח שציטוטים אלה נועדו להביא אל קהל הקוראים את הלשון האותנטית, המזכירה את לשון השוק יותר משהיא מזכירה את לשונם של נציגי הציבור הממסדי.

אברג'יל הוא גיבורה הבלתי מעורער של העיתונות המקומית. הוא הוזכר במפורש כמעט בכמחצית הכתבות, וכמו כן יוחדה לו כתבת פרופיל [3]. היחס הדו-ערכי אליו המתבטא בעובדה שהעיתונאי הציג אותו כגיבור מקומי כריזמטי, אך בה-בעת מייחס לו התנהגות חברתית נחותה. וכך הוא תואר בכתבה:

אברג'יל, גבר גבוה וכריזמטי שמתנגדיו טוענים כי הוא מפעיל גייסות של נרקומנים ואינו בוחל באמצעים ובהפחדות [...] הכריזמה של אברג'יל ניכרת היטב באותן מכירות בוקר פומביות, והוא מבחין בכל תנועה זעירה ומכריז במהירות מדהימה את מחירי ההצעות ובתוך כך הוא שר ומתנועע, מחקה מבטאים וצועק את שמות המנצחים כאילו הייתה זו הכרזה על אליפות העולם באגרוף. [3].

התיאור הציורי בהמשך הכתבה מחזק דימוי זה:

בכוחניות, בנחישות, בלי למצמץ, נכנס ברעש, העיף את היו"ר הקודם, ביסס לעצמו מעמד בלתי מעורער, עכשיו הוא מכריז מלחמה. כל האמצעים כשרים. ומי שיש לו בעיה שישתוק. [3].

דוגמה לחיזוק הרושם המתקבל מהצגתם של אברג'יל ואנשיו כמי שפועלים בהתאם לנורמות של קבוצות לא דמוקרטיות, המושתתות על כוחניות, עולה מן התיאור הזה:

"זה הוא יום שמח החלטה טובה שתציל לנו משהו" אומר הדייג הזקן עמרם אסור בן ה-75 שהתחיל לעבוד כדייג בגיל 13 במשפט היחיד שהצליח לומר לפני שבשיחה התערב חבר הוועד פואד פופו שאמר לו: "אני לא מרשה לך לדבר אתה לא מבין כלום". [4].

הזלזול וההתנשאות קיבלו ביטויים שונים גם בהקשר של הדייגים עצמם. וכך כתב אחד העיתונאים שתיאר את תגובותיהם של הדייגים לאחת מהחלטות הביניים של בית המשפט שדן בתביעתם: "בסיום הקראת גזר הדין יצאו הדייגים שבאו בהמוניהם לבית המשפט בקריאות שמחה. חלקם צעקו: 'הצלחנו לסגור את המפעל' ואחרים צעקו: 'זה לא אנחנו סגרנו זה הצדק סגרי' " [4]. והכתב הוסיף בציניות ובאירוניה מתנשאת: "הצועקים לא הבינו כנראה את החלטת בית המשפט". הכתבים העמידו את עצמם בצד היודע והמבין, ואת הדייגים השמחים לאחר הקראת גזר הדין – כצד הנבער כמי שאינם יורדים לסוף דעתו של בית המשפט. עם זאת, ניתן לראות מידה של זהירות בהתייחסות זו, שהתבטאה במילת ההסתייגות "כנראה".

ניתן לסכם ולומר כי אפשר למצוא בעמדתם של העיתונאים אפשר למצוא ביטויים של עליונות וניכור, אבל הללו בדרך כלל לא היו בוטים והוצגו באופן מרוכך שהצביע אולי על כך שהעיתונאי עצמו לא גיבש עמדה עקיבה וברורה ביחסו אל הדייגים.

דיון

בחינת מקומה של התקשורת המקומית בנושא דייגי הקישון ומאבקם ממקדת את מבט העל באירוע חברתי מקומי צר. אולם, עצם העצירה במקום הזה יכולה להוות ציון דרך במרחב החברתי שבו אנו חיים. הרצוג (2000) טוענת כי ציוני דרך במעגלי חיים של פרט וחברה הם חלק בלתי נפרד מן התרבות האנושית. קטיעת הרצף של חיי היום-יום באירועים סימבוליים היא, לכשעצמה, תוצר חברתי. המחקר הנוכחי מחזק את הטענה המובאת בהרחבה על ידי אלבז (2014) שלפיה קיימת בישראל העדפה לסיקורה של העיתונות הארצית את האליטות הפוליטיות, הכלכליות והצבאיות לעומת שוליות תיאור קבוצות מוחלשות ובעיקר עניות. יתרה מזאת: לא פעם ערוצי התקשורת השונים (עיתונות וטלוויזיה) נוקטים עמדה מוצהרת של הטיית שליליות נגד אותן קבוצות חלשות הנאבקות לשיפור מצבן כמו בנושאי שביתות ופיטורים (אלבז, 2014). בהקשר להבניה של נושאים העומדים על סדר היום הציבורי, התקשורת המקומית מלכתחילה נתפסת כנחותה יותר מאשר העיתונות הארצית וכמי שחשיבותה זניחה. לפיכך, גם כאשר התקשורת המקומית התגייסה לתמיכה במאבק הדייגים, היא עשתה זאת מנקודת מוצא נמוכה יחסית בהשוואה לכוחה של התקשורת הארצית.

בהתבוננות באופן התנהלותה של העיתונות המקומית ניתן להבין את ההתייחסות אליה כשולית וכבעלת חשיבות מעטה בהבניית המציאות שהיא מציגה: מקומון אינו גוף המאורגן ברמה האידיאולוגית, ובמקצת מהמקומונים אין ישיבות מערכת שבהן מתנהל דיון ערכי על נושאי הכתבות ועל אופי הסיקור או על החבילה הפרשנית שלו. לעתים אין אפילו עבודת צוות בין העיתונאים באותו מקומון, והכתבות מגיעות לעורך או לידי רכז המערכת זמן קצר לפני פרסומן. הניסיון להבין את תפקידה של התקשורת המקומית בליווי מאבקם של דיגי הקישון נעשה אפוא בראיית-על רטרוספקטיבית, והממצאים הם איתור בדיעבד של מגמות, עמדות ופעולות, גם בלי שאלה היו חשופות וגלויות לעוסקים במלאכת העיתונות בעת כתיבתן של הכתבות שנסקרו כאן.

גרוס (Gross, 1998) בחן את מקומו של העיתונאי בעזרת טיפולוגיה המגדירה מי מייצר את המסר התקשורתי, מיהו קהל היעד ומהי התוצאה המתקבלת. בפרשת דיגי הקישון העיתונאי המקומי היה המוען ודבריו הופנו אל כלל קוראי המקומון. אף שהכתבים הרבו לצטט את הדייגים, בייחוד את מנהיגם, לא הייתה כל כתבה שכתב אותה דיגי. עם זה, התוצאה לא הייתה סיקור סטריאוטיפי בלבד, והכתבות כללו גם דימויים אוהדים ומרוככים ואף ייצוגים חיוביים של קבוצת המיעוט.

הימנעותה של התקשורת מסיקור קבוצות מיעוט שלא בהקשרים שליליים מביאה את קבוצות המיעוט בעלות הסטאטוס הנמוך ודלות המשאבים להזדקק לאמצעי מחאה, ואפילו לאלימות, כדי לזכות בסיקור וכדי לשלוח מסרים של אפליה וקיפוח (אברהם, 2001). וולפספלד (Wolfsfeld, 1991) המגדיר זאת ככניסה לתקשורת ב"דלת האחורית", בזמן ש"הדלת הקדמית" שמורה לקבוצות עתירות משאבים ובעלות סטאטוס תקשורתי גבוה. כניסתם של מיעוטים וקבוצות שוליים לתקשורת ב"דלת האחורית" מצריכה "תשלום", המתבטא בהרס הדימוי שלהם ובהצגתם כאלימים, ומוזרים או בתור קוריוזיים.

האם יש סיכוי שקולה של התקשורת המקומית יישמע גם על הבמה הציבורית של התקשורת הארצית ויהיה בעל פוטנציאל השפעה על מקבלי ההחלטות? המדיה המסורתית (כגון העיתונות הארצית והטלוויזיה) מאמצת סיפורי מחאה, בין היתר בתנאי שאלה התפרסמו ב"מדיה החברתית", כמו רשתות חברתיות באינטרנט ואתרי חדשות (וולפספלד, 2012). התקשורת המקומית יכולה להיות חלק מאותה מדיה חברתית ולאפשר לנושאים שהיא מעלה להגיע אל הבמה הציבורית הרחבה של המדיה המסורתית, (כזכור, במקרה של הדייגים, כמעט ולא היה ביטוי למאבקם הדייגים במדיה הארצית), אולם לשם כך עליה להשמיע קול ברור, עקבי, לבסס את הידיעות שהוא מביא בראיות מוצקות ובביסוסן על ידי גורמים בעלי הכרה חברתית או מקצועית בציבור ולעשות כל זאת ללא דו-ערכיות במאבק בו היא תומכת.

ואכן מבחינת אפיון מאבקם של דיגי הקישון כמאבק צודק, באו לידי ביטוי יסודות של סולידריות בעמדתה של העיתונות המקומית. מניתוח הכתבות עולה בבירור כי מאבקם של הדייגים זכה בהן לייצוג אוהד ונרחב, וכמה כתבים התייצבו לצדו ותמכו בו, נתנו לו במה נרחבת והציגו את קבוצת המיעוט שניהלה אותו באור חיובי. ואולם כדי שהתקשורת תשפיע על תפישת המחאה כמוצדקת, עליה לקבל את מנהיגיה, לכבדם ולבטא סולידריות עם מטרות המחאה שהם מובילים. זלזול של התקשורת במנהיג קבוצת הדייגים והתנשאות כלפיו הבליטה את מיצובו המעמדי של העיתונאי כאליטה מקומית והרחיקה את ההזדהות עם קבוצת השוליים. כך באו לידי ביטוי שני מסרים שלא תמיד התיישבו זה עם זה: אהדה למאבק הדייגים מצד אחד וביטויים גלויים או סמויים של התנשאות מן הצד האחר.

אנו סבורות כי תרומתו של המחקר בהבנה מעמיקה של יכולתה של העיתונות המקומית להתגייס למען מאבקים המשפיעים ישירות על תושבים באזור מסוים ללוות קבוצה חלשה ולתת לה במה ציבורית בעלת אופי סולידרי. ואולם הפוטנציאל להשפעה רחבת היקף על הציבור הישראלי כולו ולהבאת קולה של קבוצת מיעוט שולית למרכז מותנה גם בויתור על תפיסות של עליונות וניכור כלפי קבוצות אלו ואימוץ עמדה סולידרית על רכיבי האתיקה, הצדק והמוסר שבה. קולה של הסולידריות חייב להיות צלול ונקי ולהיעדר ניכור והתנשאות. התקשורת יכולה להיות שופרם של החלשים חסרי המשאבים, שאין להם דבר חוץ מן הכעס על הפגיעה בהם ורצונם לחולל שינוי, והיא יכולה למצוא את דרכה להציג את המאבק כבעל משמעות מוסרית-חברתית וכעוול שיש לתקנו. בנושא מאבק דיגי הקישון, שרבים מהם חלו בסרטן והלכו לעולמם, הצליחה העיתונות המקומית לקדם את מאבקם לקדמת הבמה המקומית מתוך מסגור והענקת חבילת פרשנות אוהדת, אבל בה-בעת היא תרמה גם לקיבוע הראייה הסטריאוטיפית והנחותה של קבוצה זו, ובכך חיבלה בכוחה כמובילה ומקדמת סולידריות חברתית.

מקורות

- אברהם, א' (2000). **התקשורת בישראל: מרכז ופריפריה**. ירושלים: אקדמון.
 אברהם, א' (2001). **ישראל הסמויה מעייני התקשורת**. ירושלים: אקדמון.
 אברהם, א' (2006). תקשורת וייצוג קבוצות. בתוך: א' רם ונ' ברקוביץ (עורכים), **אי-שוויון** (עמ' 401-409). באר שבע: הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון שבנגב.
 אברהם, א', פירסט, ע' ואלפנט-לפלי, נ' (2004). **הנעדרים והנוכחים בזמן צפיית שיא: מגוון תרבותי בשידורי הטלוויזיה המסחריים בישראל**. ירושלים: הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו.
 אגרט-קראוס (2005). ביהמ"ש העליון: דו"ח ועדת שמגר בנושא הצלילות בקישון אינו קביל כראייה. נדלה אוחר בתאריך 20- במאי 2010 מתוך **אתר נזק**:
www.nezek.co.il/it_itemid_275_desc_ftext.htm
www.nezek.co.il/it_itemid_275_desc_ftext.htm
 אדלשטיין, א' (2014). הדרה. לקסי-קיי, אנשים חושבים חינוך, שיח על הוראה, חינוך וחברה. כתב עת מקוון, גיליון 1. http://bit.ly/Lexi-Kaye_1

- אור, ג' (2013). על הפסיכולוגיה של המחאה החברתית בקיץ 2011. **מקבץ: כתב העת הישראלי לטיפול קבוצתי**, 18 (1), 90-77.
- אורתור, ל' (2006). **"שעון החול": מודל יישומי לבחינת השיח הציבורי בנושא איכות הסביבה מקרה בוחן – השיח הציבורי בנושא זיהום נחל הקישון ופרשת השיטת**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך אוניברסיטת תל אביב החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם.
- אזיקרי, ד' (2004). מטפורה ופסיכותרפיה. **שיחות**, י"ח (2), 133-125.
- אלבו, ש' (2014). נאמנות למקור. תקשורת, אידיאולוגיה ותרבות פוליטית בישראל. רסלינג, תל-אביב.
- אפלטון (1975). **כתבי אפלטון**, ב (תרגום י' ליבס), ירושלים: שוקן.
- בן-אשר, ס' ולבל, א' (2010). אלמנות צה"ל הבונות קשר זוגי: ייצוגי שיח חברתי פוליטי. **חברה ורווחה**, ל (2), 309-289.
- בן יוסף, ש' (2010). **"יש פתרון לכל מתיישב": היבטים קהילתיים של שיקום מפוני גוש קטיף**. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה שהוגשה במחלקה לסוציולוגיה של אוניברסיטת בר אילן.
- בן-עטר, א' (2010). **בולטות והדרה: יצוג בתקשורת של קבוצות חברתיות בישראל, מקרה בוחן: מאבק הדייגים וחיילי השיטת בפרשת הקישון**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך במחלקה למדעי המדינה של אוניברסיטת בר-אילן.
- בן-עטר, א' (2013). מעל ומתחת לפני המים: פערים בסיקור העיתונות היומית בישראל את מאבקם של הדייגים הלוחמים בפרשת הקישון. **ישראלים**, 5, 162-131.
- בן-עטר, א' ובן-אשר, ס' (2011). תפקידו של הנרטיב במיצוב קבוצה בתוך מרחב שיח התקשורת הציבורי: ניתוח מקרה של מאבק לוחמי השיטת ומאבק הדייגים בפרשת הקישון. **עיונים בשפה וחברה**, 4 (2), 30-10.
- בן שחר, ר' (2010). אופני ייצוג דיבור בריאיון העיתונאי. **עיונים בשפה וחברה**, 3 (1), 103-84.
- גאמסון, ו' ומודליאני, א' (2001). שיח תקשורתי ודעת קהל בנושא כוח גרעיני: גישה קונסטרוקציוניסטית. בתוך: ד' כספי (עורך), **תמונות בראש: דעת קהל ודמוקרטיה** (עמ' 175-218). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- גבירץ, י' (1992). המקומונים: סיפור ההצלחה של העשור. בתוך **ספר השנה של העיתונאים** (עמ' 160-156), תל אביב: אגודת העיתונאים.
- גורביץ, ד' וערב, ד' (2012). **אנציקלופדיה של הרעיונות, תרבות, מחשבות, תקשורת** (עמ' 892-894). תל אביב: בבל.
- גושפנץ, צ' (2012). התמודדות עם הנורמות האתיות ומתווה להטמעה אפקטיבית של האתיקה. **מראות של מנהיגות**, 5, 104-91.
- גזית, נ' (2003). **"אני ירושלמי": "כל העיר" כפרקטיקה תרבותית החוצה ומשמרת גבולות (מחקרי עיון, 9)** ירושלים: המרכז ע"ש שיין למחקרים במדעי החברה, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- גילת, א' (2005). **צמיחתה של העיתונות המקומית הממסדית בחיפה (1950-1975)**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה" בחוג ללימודי ארץ ישראל של אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי הרוח, החוג ללימודי ארץ ישראל.
- גלטונג, י' ורוגה, מ"ה (1995). מבנה חדשות החוץ: סיקור המשברים בקונגו, בקובה ובקפריסין בארבעה עיתונים זרים. בתוך: ד' כספי (עורך), **תקשורת המונים: מקראה** (עמ' 200-233). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- גרינצווייג, א' (2011). מערכות בשליטה. **אתר וואלה**. אוחר בתאריך 16 בספטמבר 2013 מתוך: <http://b.walla.co.il/?w=/3050/1869018>
- הורביץ, מ' (2000). שיאים של שפל ברטוריקה העברית. בתוך: מ' הורביץ (עורכת), **לשון העיתונות בת זמננו** (עמ' 33-38). אבן יהודה: רכס.
- הרצוג, ח' (2000). מראת המראות-מבוא. בתוך: ח' הרצוג (עורכת), **חברה במראה לזכרו של יונתן שפירא** (עמ' 15-22). תל-אביב: רמות.
- וולפספלד, ג' (2012). **מדיה חברתית ומחאה: מיתוסים, מציאויות, ושאלות פתוחות**. הרצאה בכנס האגודה הישראלית לתקשורת, החוג לתקשורת, אוניברסיטת תל אביב, 3-4 באפריל 2012. נצפה בתאריך 12.9.2013 באתר יוטיוב: <http://www.youtube.com/watch?v=-0qOx84iXOk>
- טל-שיר, ע' (2009). השיטת בקישון: המאבק לחיים והמאבק התקשורתי. בתוך: פ' יחזקאלי (עורך), **ביטחון ותקשורת** (עמ' 106-114). [תל אביב]: משרד הביטחון, האוניברסיטה המשודרת.
- טל-שיר, ע' ויחזקאל, צ' (2000). צלילה ממארת. **ידיעות אחרונות, מוסף השבת**
- יש עתיד (2013). "במה אנחנו מאמינים". אוחר בתאריך 12.9.2013 מאתר המפלגה: <http://yeshatid.org.il>
- ישובי, נ' (2001). **הדרה ודימוי שלילי: אי-שוויון בתקשורת הישראלית**. ירושלים: האגודה לזכויות האזרח בישראל.

- כהן, יי וטוקציינסקי, רי' (2007). טלוויזיה וזהות חברתית בעידן הרב-ערוצי: דפוסי צפייה גלובליים ומקומיים של קבוצות חברתיות בישראל. **סוציולוגיה ישראלית**, ח (2), עמ' 37-63.
- כספי, ד' (2001). **דעת קהל, תעמולה ודמוקרטיה**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- כספי, ד' (2011). חולשה כללית. אוחר בתאריך 16 בספטמבר 2013 מתוך אתר **העוקץ**: <http://www.haokets.org/2011/10/24>.
- כספי, ד' ולימור, יי (1995). **אמצעי תקשורת המונים בישראל: מקראה**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- לב, א' (2008). מה ציוו במותם? השכול והזמן בישראל. בתוך: יי בנזימן (עורך), **משחקי זיכרון: תפיסות של זמן וזיכרון בתרבות היהודית** (עמ' 205-230). ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- לימור, יי, אדוני, ח' ומן, ר' (2007). **לקסיקון לתקשורת**. תל אביב: ידיעות אחרונות ספרי חמד.
- לימור, יי ומן, ר' (1997). **עיתונאות: איסוף מידע, כתיבה ועריכה**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- לין, ש' (2010). ברור קשר סיבתי בין חשיפה לחומרים חשודים כמסרטנים לבין הופעת מחלת הסרטן, מגבלות השימוש בהנחיות של Hill והאם נחוצים סקרים אפידימיולוגיים לברור עודף תחלואה. **רפואה ומשפט**, 42, 10-25.
- ליפקין, ש', אנוש, ה' ווהל, א' (1996). **לקרוא עיתון ועוד איך: קריאה ביקורתית בעיתון**. תל אביב: מטח – המרכז לטכנולוגיה חינוכית.
- מאיירס, א' ורוזן, א' (2013). טוהר וסכנה: חדשותיות, מסגור משברי תדמית ותחקיר הצלילות בקישון. **מסגרות מדיה**, 10, 97-125.
- מארקס, ק' (2011). **הקפיטל**. תל אביב: ספרית הפועלים, הקיבוץ המאוחד קו אדום.
- מקווייל, ד' (2014). מבוא לתקשורת המונים. עמ' 35-30, מהדורה שישית. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- נייגר, מ' (2008). איך לקרוא תקשורת? מודל רב-מוקדי לפרשנות טקסטים במדיה. בתוך: מ' נייגר, מ' בלונדהיים ות' ליבס (עורכים), **סיקור כסיפור: מבטים על שיח התקשורת בישראל לכבודו של יצחק רועה** (עמ' 41-60). ירושלים: מאגנס.
- ניר, ר' ורועה, יי (1999). דרכי הציטוט בדיווח החדשותי בעיתונות הישראלית. בתוך: ע' אורן, ג' טורי ורי בן-שחר (עורכים), **העברית שפה חיה: קובץ מחקרים על הלשון בהקשריה החברתיים-תרבותיים**, א (עמ' 188-210), חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה.
- סופר, א' (2011). **תקשורת המונים בישראל**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- קיזל, א' ופירשטיין, מ' (2011). בצל המרכז: התקשורת המקומית בפריפריה וסיקור החדשות. **קשר**, 41, 78-87.
- קליין, יי (1999). ניצחון המקומיות. **העין השביעית**, 21. ראו גם אצל א' סופר (2011). **תקשורת המונים** (עמ' 100). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- רוסו, ז' ז' (2006 [1762]). **האמנה החברתית** (תרגום מצרפתית: עידו בסוק; עריכה מדעית ומבוא: עמוס הופמן). תל אביב: רסלינג.
- רועה, יי (1994). **אחרת על התקשורת: שבע פתיחות לעיון בתקשורת ובעיתונות**. אבן יהודה: רכס.
- שדמי-וורטמן, ש' (2010). תפיסת שדמות. בתוך **לשם שינוי יחד** (עמ' 17-34). טבעון ותל אביב: שדמות – מרכז למנהיגות בקהילה המכללה האקדמית אורנים, מרד הרוחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.
- שורק, א' (2013). **שחם וחברים: ביוגרפיה וסיפור של התקשורת בחיפה מראשיתה ועד לשנת 2013**. תל אביב: משכל.
- שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני תיאורי ויישום**. תל-אביב: רמות.
- בקשת רשות ערעור על החלטת בית המשפט המחוזי בחיפה מיום 19.9.04 בבש"א 1119/04 שניתנה על ידי כבוד השופט ר' שפירא.
- <http://elyon1.court.gov.il/Files/04/280/097/s01/04097280.s01.HTM>

- Andersson, L. G., & Trudgill, P. J. (1990). *Bad language*. London: Penguin Books.
- Ben-Asher, S. (2003). Hegemonic, emancipated and polemic social representations: Parental dialogue regarding Israeli marine soldiers training in polluted water. *Journal of Social Representations*, 12, 6.1-6.12.
- Ben-Asher, S., & Goren, N. (2006). Projective identification as a defense mechanism when facing the threat of an ecological hazard. *Journal of Psychoanalysis, Culture & Society*, 11, 17-35.
- Caspi, D. (1986). *Media decentralization: The case of the Israel's local newspapers*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Books.

Davis, P. M. (2009). How the media frames "open access". *Journal of Electronic Publishing*, 12 (1), Retrieved on September 2013 from <http://quod.lib.umich.edu/jjep/3336451.0012.101?rgn=main;view=fulltext>.

<http://quod.lib.umich.edu/jjep/3336451.0012.101?rgn=main;view=fulltext>

- Durkheim, E. (2000). The Division of Labor in Society (1893). In From modernization to globalization: perspectives on development and social change (pp. 37-66). Blackwell.
- Entman, R. M. (1993). Framing: toward a clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 34(4), 51-58.
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. New York: Oxford university press.
- Gamson, W. A. (1992). *Talking politics*. New York: Cambridge university press.
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: a constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37.
- Golan, T. (2010). The Kishon affair: Science, law, and the politics of causation. *Science in Context*, 23(4), 535-569.
- Gross, L. (1998). Minorities, majorities and the media. In in: T. Liebes, & J. Curran (eds.), *Media, ritual and identity* (pp. 87-102). London, New York: Routledge.
- Hills, J., Grand, J., & Piachaud, D. (eds.). (2002). *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press.
- Karp, D. A., Stone, G. P., & Yoels, W. C. (1991). *Being urban: A sociology of city life* (2nd ed.). New York: Praeger.
- Kinder, D. R. (1998). Communication and opinion. *Annual Review of Political Science*, 1, 167-197.
- Lakoff, G. (2004). *Don't think of an elephant!: Know your values and frame the debate*. White River Junction, VT: Chelsea Green.
- Lakoff, G., & Johnsen, M. (2003). *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago.
- Lundby, K. (1992). Community television as a tool of local culture. in: N. Jankowski, O. Prehn, & J. S. Tappers (eds.), *The people's voice: Local radio and television in Europe* (pp. 27-41). London: John Libbey.
- Maykut, P., & Morehouse, R. (1994). Beginning qualitative research: a philosophic and practical approach.
- Moghaddam, F. M. (2010). *The new global insecurity: How terrorism, environmental collapse, economic inequalities, and resource shortages are changing our world*. Santa Barbara, California: Praeger security international.
- Neumann, Y., & Ben-Asher, S. (2003). Collective and individual consciousness in testimonies of navy divers. *Social Semiotics*, 13(3), 321-340.
- Sammut, G. (2011). Civic solidarity: The negotiation of identity in modern societies. *Papers on Social Representations*, 20, 4.1-4.24. Retrieved on December 2012 from: <http://www.psych.lse.ac.uk/psr>.
- Scheufele, D.A. (2000). Agenda-setting, priming, and framing revisited: Another look at cognitive effects of political communication. *Mass Communication & Society*, 3, 297-316.
- Stamm, K. R. (1985). *Newspaper use and community ties: Toward a dynamic theory*. Norwood, New Jersey: Ablex.
- Tuchman, G. (1978). *Making news: A study in the construction of social reality*. New York: Free Press.
- Wolfsfeld, G. (1991). Media, protest and political violence. *Journalism Monograph*, 127, 1-61.

- Wolfsfeld, G. (1997). *Media and political conflict: news from the middle east*. Cambridge: Cambridge university press.
- Scheufele, D. A. (2000). Agenda-setting, priming, and framing revisited: Another look at cognitive effects of political communication. *Mass Communication & Society*, 3(2-3), 297-316.
- Wu, H. D., & Coleman, R. (2009). Advancing agenda-setting theory: The comparative strength and new contingent conditions of the two levels of agenda-setting effects. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 86(4), 775-789.

מאמרים מהעיתונות המקומית

- אל-חי, ל'. בית משפט צף בקישון. ללא שם העיתון. 18.3.2001.
- אל-חי, ל'. הפגנה צפה בקישון. ללא שם העיתון וללא תאריך.
- וסרמן, ד'. מפקד הנחל. **כלבו**. 26.7.2002.
- זוארץ, ש' ומילמן, צ'. הדייגים ניצחו את חיפה כימיקליים. ללא שם העיתון וללא תאריך.
- חי, י'. דייגי הקישון סימנו את מצנע. **כלבו**. ללא תאריך.
- חי, י'. עתירת הדייגים: לינדנשטראוס ישוט בקישון. ללא שם העיתון וללא תאריך.
- חי, י'. דייגי הקישון סימנו את מצנע. **כלבו**. ללא תאריך.
- לוי, ת' ולרמן, א'. "תוכניות שיקום הקישון חסרות משמעות" כך אמר שר החקלאות שלום שמחון בעת שסייר השבוע במעגן הדייג בקישון. **ידיעות חיפה**. 15.2.2002.
- ללא שם הכתב. חבר מועצת העיר שמואל גלבהרט בהצעה לסדר: מעגן לדייגים לפני המרינה ליאכטות. **חדשות חיפה והצפון**. ללא תאריך.
- ללא שם הכתב. נגד חיפה כימיקלים – השיא. **הד הקריות**. 18.3.01.
- לרמן, א' ולוי, ת'. דייגי הקישון דורשים בדיקות לגילוי סרטן על חשבון הקרן לאיכות הסביבה. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.
- לרמן, א'. מאות דגים מתו השבוע כתוצאה מזיהום חמור בקישון. **ידיעות חיפה**. 18.7.2003.
- לרמן, א'. דייגי הקישון: רוצים שנהיה כמו קופים ושנמות בשקט. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.
- לרמן, א'. אלפי דגים נמצאו מתים במעגן הקישון. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.
- לרמן, א'. דייגי הקישון: רוצים שנהיה כמו קופים ושנמות בשקט. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.
- לרמן, א'. מאות דגים מתו השבוע כתוצאה מזיהום חמור בקישון. **ידיעות חיפה**. 18.7.2003.
- לרמן, א'. חיפה כימיקליים הודתה בחריגות בודדות מהתקן להזרמת שפכים. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.
- לרמן, א'. פרשת נחל הקישון: הדייגים הגישו בקשה על ביזיון החלטת בית המשפט. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.
- לרמן, א' ולוי, ת'. דייגי הקישון דורשים בדיקות לגילוי סרטן על חשבון הקרן לאיכות הסביבה. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.
- מילמן, צ'. בא להריח. ללא שם עיתון, 18.3.2001.
- נודל, ה'. הדשא ירוק אבל מה עם הריח?: **ערי המפרץ**. 2.2.2001.
- פלג-מזור, א'. הטוימס הלונדוני: "אם ישו היה נולד היום, הוא לא היה מוטבל במי נחל הקישון". ללא שם העיתון וללא תאריך.
- פרי, ל'. המפעלים ממשיכים לזהם את הנחל. ללא שם העיתון וללא תאריך.
- פרל, ה'. דייגי הקישון מבקשים להוציא צו מניעה נגד חיפה כימיקלים. ללא שם עיתון וללא תאריך.
- קיי-זילברמן, נ'. טיל קאסם קישון. **זמן קריות**. ללא תאריך.
- שגיב, ע'. ארגון הדייגים בקישון דורש ועדת חקירה. **הד הקריות**. ללא תאריך.
- שגיב, ע'. דייגי הקישון. ללא שם העיתון וללא תאריך.
- שגיב, ע'. ארגון הדייגים בקישון דורש ועדת חקירה. **הד הקריות**. ללא תאריך.
- שגיב, ע'. השר הנגבי לא יכריע בנושא קרקעות בתי הזיקוק. ללא שם העיתון וללא תאריך.
- שושני, מ'. היועץ המשפטי לממשלה נדרש להשיב לעתירת עמותת הדייגים. ללא שם עיתון ותאריך.
- שושני, מ'. בעלי ספינות דיג בקישון תובעים 7.2 מיליון ₪ פיצויים על השחתת רכושם.

ידיעות חיפה. ללא תאריך.

שושני, מ'. חיפה כימיקלים מונעת את הפיקוח והניטור על איכות השפכים בקישון. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.

שושני, מ'. בעלי ספינות דיג בקישון תובעים 7.2 מיליון ₪ פיצויים על השחתת רכושם. **ידיעות חיפה**. ללא תאריך.

שושני, מ'. היועץ המשפטי לממשלה נדרש להשיב לעתירת עמותת הדייגים. ללא שם עיתון וללא תאריך.

שיר-רז, י'. נחל המוות. **זמן קריות**. 15.6.2001.

¹ לעיתונות הארצית מוקדש ארכיון מיוחד העיתונות בבית אריאלה בתל אביב. ארכיון זה הוא משאב חשוב לחקירה שיטתית בתחום התקשורת הארצית הכתובה.

² המספרים בסוף הציטוט הם הפניה לרשימת הכתבות המובאת בסוף המאמר.